

THOMAS A.J. MCGINN, *Table IV of the XII Tables*, Napoli 2018, ss. XX + 117

Tematyka ustawy XII tablic i jej rekonstrukcji była od wielu lat i będzie chyba jeszcze długo tematem cieszącym się niesłabnącym zainteresowaniem wśród badaczy prawa rzymskiego. Całkowite odtworzenie tego pomnika prawodawstwa w jego oryginalnej formie jest najprawdopodobniej niemożliwe. Są w nauce głosy, że skoro kompletnej palingenezji zrobić się nie da, nie warto zajmować się tą problematyką, gdyż „gra nie jest warta świeczki”¹. W moim przekonaniu brak takiej możliwości nie oznacza jednak, że nie należy podejmować prób jak najpełniejszego odtworzenia treści Ustawy. Będą to próby mniej lub bardziej udane, zawsze jednak zbliżą badaczy do poznania może nie tyle samego brzmienia Ustawy, co jej zawartości.

Pojawienie się recenzowanej monografii jest kolejną próbą zrozumienia fenomenu tego pomnika antycznej kultury prawnej. Autor zajął się ponownie tematyką, którą poruszał już w artykułach (m. in. *Noxal Surrender and the Paternal Power of Life and Death in the Autun Fragments*, [w:] *Scritti in onore di Luigi Labruna* (= «Index: Quaderni Camerti per Studi Romanistici» 45/2017, s. 220-256; *La familia e i poteri del pater* [w:] M. F. Cursi red., *XII Tabulae: Testo e commento* 1, Napoli 2018, s. 189-229; *Gaius for Dummies?: The Strange Tale of the Fragmenta Augustodunensia* [w:] red. E. CHEVREAU, C. MASI DORIA, J.M. RAINER, *Liber Amicorum: Mélanges en l'honneur de Jean-Pierre Coriat*, Paris 2019, s. 583-599). Teraz jednak przedstawił swój pogląd na zawartość całej czwartej tablicy Ustawy.

Monografia składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz bibliografii i czterech indeksów: autorów, osób, źródeł i tematów.

¹ A. GUARINO, *Una palingenesi delle XII Tavole?*, «Index» 19/1991, s. 225-232 (= *Pagine di diritto romano*, IV, Napoli 1994, s. 77-86).

Wstęp określa pokrótce założenia monografii (żeby nie napisać, iż ją streszcza), wskazując także na przyczyny zajęcia się ponownie tą tematyką.

W rozdziale I, zatytułowanym *Legal Rules, Social Norms, and Demographic Context*, Autor stara się, na ile to możliwe, umieścić Ustawę XII Tablic w kontekście historycznym i społecznym czasów jej spisania. Prezentuje także dokładniej tezę postawioną przez francuskiego uczonego, Michela Humberta, że Ustawa XII tablic stanowi w zasadzie zestawienie obowiązującego wówczas prawa proceduralnego, zarówno procesowego, jak i pozaprosesowego². Jej nowatorstwo polegało zatem nie na zebraniu prawa zwyczajowego lecz na ukróceniu możliwości nadużyć przez stosujących prawo urzędników.

Rozdział II, *Four Fragments*, poświęcony jest czterem fragmentom, które tradycyjnie współcześni wydawcy Ustawy XII tablic umieszczają w tablicy czwartej. Autor zdecydował się podzielić go na mniejsze jednostki redakcyjne. Początkowy podrozdział, *The Contents of Table IV*, poświęcony jest ogólnemu opisowi zawartości czwartej tablicy Ustawy XII tablic, i streszcza pokrótce jej zawartość merytoryczną. Zgodnie z układem treściowym przyjętym przez Salvatore Riccobono, który dokonał jednej z rekonstrukcji tekstu Ustawy (FIRA I2, Firenze 1968) kolejne podrozdziały noszą tytuły: *Killing a Child: Fragment IV.1*, *'Selling' a Child: Fragment IV.2*, *Divorce: Fragment IV.3* i *The Posthumous Child: Fragment IV.4*. McGinn, analizując treść tej tablicy, powołuje dwie edycje tekstu: wspomniane już włoskie wydanie, a także edycję opublikowaną w Londynie w 1996 roku: M. Crawford, M. Humbert, A.D.E. Lewis, *XII Tabulae* [w:] *The Roman Statutes*, red. M. CRAWFORD, London 1996, s. 555-721. Na początku podrozdziału podaje obie rekonstrukcje, a następnie omawia treść kolejnych fragmentów. Drugi podrozdział dotyczy zatem prawa życia i śmierci, najszerszego uprawnienia, które *paterfamilias* miał nad dziećmi pod władzą, trzeci – możliwości sprzedaży dzieci, kolejny – losów majątku żony po rozwiązaniu małżeństwa przez

² Por. M. HUMBERT, *La codificazione decemvirale: tentativo d'interpretazione*, [w:] M. HUMBERT (red.), *Le Dodici Tavole: Dai Decemviri agli Umanisti*, Pavia 2005, s. 3-50.

rozwód, ostatni zaś porusza problematykę pozycji w rodzinie agnacyjnej dziecka, które urodziło się jako pogrobowiec. Zdaniem McGinna zachowany fragment IV.3 dotyczy rozwiązania małżeństwa niepołączonego z *manus*, a poprzedzał go zaginiony tekst związany z rozwodem w małżeństwie, w którym doszło do *conventio in manum*.

W rozdziale III, *More Fragments?*, Autor rozważa możliwość, iż w czwartej tablicy Ustawy powinno się znaleźć więcej fragmentów, powiązanych merytorycznie z dotychczas przyjętą zawartością. Podstawą do tego stwierdzenia są fragmenty pochodzące z tekstu zwanego w romanistyce *Fragmenta Augustodunensia*. Jest to, w skrócie, postklasyczny anonimowy tekst stanowiący uproszczoną wersję *Instytucji Gaiusa*³. Znalazły się w nim jednak fragmenty, których treść wykracza poza tekst jurysty znany z „klasycznych” edycji jego podręcznika.

McGinn sugeruje, że w omawianej tablicy powinny się znaleźć wszystkie przypisywane Decemwirom teksty dotyczące wejścia i wyjścia spod władzy ojcowskiej oraz nabywania i utraty *manus* nad żoną. A zatem chciałby, żeby w tablicy czwartej znalazł się tekst dotyczący *usurpatio trinociti*, umieszczany tradycyjnie w tablicy VI, jako tekst dotyczący możliwości przerwania biegu *usus*, a więc braku wejścia pod *manus* męża, a także teksty dotyczące *confarreatio* i *coemptio*, które jednakowoż nie znalazły się w żadnej z dotychczasowych rekonstrukcji Ustawy. Kolejny fragment, który McGinn umieściłby w analizowanej tablicy dotyczy odpowiedzialności noksalnej *paterfamilias* za delikty osób podległych jego władzy – umieszczany tradycyjnie w Tablicy XII. W tym przypadku argumentacja jest bardziej przekonująca – jednym ze skutków odpowiedzialności noksalnej mogło być wydanie poszkodowanemu sprawcy deliktu. Jeśli tym sprawcą byłoby dziecko pod władzą, wtedy wychodziłoby ono spod *patria potestas*. Przywołana jest jednak także teoria, że Ustawa nie wspominała o noksalnym wydaniu dziecka pod władzą – i wtedy nie ma sensu przesuwać fragmentu z Tablicy XII.

W tym rozdziale Autor wydaje się puszczać nieco wodze fantazji, jednak sam podkreśla, że jego układ IV Tablicy to jedynie spekulacje.

³ Więcej na ten temat w J-D. RODRÍGUEZ MARTÍN, *Fragmenta Augustodunensia*, Granada 1998.

Warto także wspomnieć raz jeszcze o dokonanych wyborze edycji tekstu Ustawy, z których McGinn korzystał. Z jednej strony jest zrozumiałe, że bazuje on na dwóch spośród najbardziej współczesnych edycji rozważanego tekstu źródłowego, z drugiej jednak szkoda, że nie sięgnął do wcześniejszych rekonstrukcji tekstu⁴. Nawet jeśli najwcześniejsze edycje tekstu Ustawy nie prezentują jej fragmentów w znanej nam obecnie systematyce, to Autor mógłby znaleźć w nich dodatkowe potwierdzenia (lub negacje) swoich przypuszczeń.

Rozdział IV, zatytułowany *The Context of Table IV*, dotyczy, jak pisze Autor, „logiki umieszczenia tablicy IV, dotyczącej kwestii status, dokładnie tam, gdzie jest.” – czyli po pierwszych trzech tablicach, dotyczących procedury sądowej oraz przed tablicami V i VI, odnoszącymi się do prawa rodzinnego i własności.

Rozdział ostatni, *Conclusion: The Humbert Thesis*, podsumowuje przeprowadzone rozważania. Autor zajmuje się w nim także po raz kolejny tezą Michela Humberta, stwierdzając tym razem definitywnie, że francuski uczoney ma rację. Ten fragment budzi moje największe wątpliwości. Nie wydaje mi się potrzebne tak wyraźne podkreślanie wspierania tezy innego uczonego, zwłaszcza tyle lat po publikacji prac, które tę tezę zawierały – wszystkie pochodzą z 2005 roku i są, oczywiście, wymienione w bibliografii recenzowanej monografii. To, że McGinn zgadza się z Humbertem, jest widoczne w treści monografii, kilkakrotnie wybijanie tego tematu (pojawia się on też we wstępie i rozdziale I) jest osobliwe – tym bardziej, że w pierwszym rozdziale (s. 3), Autor twierdzi, że będzie sprawdzał poprawność tej tezy.

W całości monografii razi też nieco powtarzanie dość obszernych fragmentów tekstu, jednak widoczne to jest tylko wtedy, kiedy czyta się ją „na raz” – książka nie jest długa.

Niezależnie jednak od podniesionych wątpliwości, należy uznać, że recenzowana monografia stanowi wartościowy wkład we wciąż żywą dyskusję nad rekonstrukcją Ustawy XII Tablic. W przypadku, kiedy brak jest tekstów źródłowych dających pewność co do brzmienia tekstu,

⁴ O najwcześniejszych próbach zob. M. ZABŁOCKA, *Ustawa XII Tablic. Rekonstrukcje doby renesansu*, Warszawa 1998.

nawet daleko idące i mało prawdopodobne przypuszczenia mogą pomóc w badaniach. Weryfikując je po raz kolejny bada się znane już treści, ale patrzy się na nie w innym świetle.

Elżbieta Loska*

* Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie